

ІСТОРИОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШИНСЬКИХ І ПІДСТАРШИНСЬКИХ ШКІЛ УПА

В статті досліджено історіографію теми історії діяльності старшинських (офіцерських) і підстаршинських (сержантських) шкіл Української повстанської армії (УПА). Завдяки залученню значного історіографічного масиву з історії українського визвольного руху вдалося визначити особливості висвітлення питання підготовки командирських кадрів в УПА у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Ключові слова: український визвольний рух, старшинські школи УПА, підстаршинські школи УПА, історіографія.

Тема українського визвольного руху залишається однією з найбільш актуальних у наукових студіях історії України у ХХ ст. Суспільна актуальність даного питання лише посилюється, що, зокрема, викликано останніми зовнішньо-політичними викликами перед державою Україна. Закономірно, що цілком дослідити боротьбу українського народу за свою державність в середині минулого століття не можливо без детального розгляду історії Організації українських націоналістів і Української повстанської армії. Проте, ми остаточно не розкриємо історичний феномен українського визвольного руху без вивчення окремих його аспектів, насамперед, в питанні забезпечення повстанської армії командирськими кадрами через власні старшинські та підстаршинські школи УПА. Власне, історіографічному аспекту даної теми і присвячена ця стаття.

Вітчизняну історіографію діяльності українського визвольного руху, репрезентовану її найактивнішим політичним утворенням – ОУН(б) та військовим формуванням – УПА, ми ділимо, застосовуючи хронологічно – територіальний метод, на чотири основних етапів, кожний із яких вирізняється якісно-відмінними історико-бібліографічними характеристиками і теоретико-методологічними підходами від попереднього:

1. період наукових напрацювань в середовищі української діаспори в Північній Америці і Західній Європі 1953–1991 рр.;
2. радянський етап опрацювання теми ОУН і УПА – 1944–1991 рр.;
3. етап з 1991 р. – по наш час.

У перший період після десяти років з початку діяльності Української повстанської армії, в 1953 р., в Мюнхені у світ вийшла одна з перших фахових робіт з історії УПА П. Мірчука – «Українська Повстанська Армія 1942–1952», започаткувавши собою новий, науковий етап у вивченні даного історичного феномену¹. В контексті нашої теми П. Мірчук окремо не розглядає діяльність старшинських і підстаршинських шкіл УПА, але побіжно надає стислу інформацію з їхньої діяльності і окремі відомості про школу старшин ім. Григорія Пипського «Олені».

З 50-х рр. по кінець 80-х рр. двадцятого століття були опубліковані праці багатьох дослідників історії діяльності українського визвольного руху, зокрема, роботи Л. Шанковського², М. Гордієнка³, Я. Гайваса⁴, З. Книша⁵, збірник праць П. Федун-Полтави⁶. Також не менш актуальними є наукові праці Р. Кричевського⁷, Ю. Тис-Крохмалюка⁸, С. Мудрик-Мечника⁹, В. Гришка¹⁰, І. Лисяк-Рудницького¹¹ та низки інших авторів.

На даному етапі основним концептуальним підходом в роботах дослідників в українській діаспорі була демонстрація діяльності ОУН і УПА, як головних сил в боротьбі українців проти нацистського й радянського режимів, а їхніх організаційно-керівних структур (ЗЧ ОУН, УГВР та ін.), як офіційних представницьких органів української нації. Проте історія діяльності старшинських і підстаршинських шкіл не стала окремою темою дослідження в українській діаспорі протягом періоду холодної війни.

Радянський історіографічний етап опрацювання теми ОУН і УПА (1944–1991 рр.) відзначається високим ступенем політизації. Основним видом літератури в перші роки виступали друковані звернення¹², памфлети¹³, стенограми публічних лекцій¹⁴, записи привселюдних допові-

дей в західних областях України¹⁵, статті¹⁶, дописи в газетах і журналах із засудженням діяльності й самого факту існування українського визвольного руху. Згодом, починаючи із 50-х рр. ХХ ст., в СРСР – у Львові, Києві і Москві, починається публікація великими накладками публіцистичних творів із засудженням й гострою критикою ОУН і УПА авторства цілої плеяди радянських письменників, зокрема В. Бєляєва¹⁷, М. Рудницького¹⁸, В. Войтка¹⁹, В. Маланчука²⁰, Т. Львівського²¹ та ін.

На кінець 1950-х – 1960-ті рр. припадає вихід основних робіт, здебільшого книг і статей радянських істориків і публіцистів для широкого кола читачів, із осудом і дегуманізацією учасників українського визвольного руху, в багатьох з яких на 1960-ті роки закінчувалися терміни ув'язнення, що тягнуло за собою небезпеку для радянської влади виходу на волю значної кількості учасників ОУН і УПА. З цієї причини, на нашу думку, масові антинаціоналістичні публікації мали на меті підтримати суспільно-інформаційну кампанію радянської влади проти даних осіб, які в цей час знову нерідко потрапляли в маховик репресій і політичних процесів радянського режиму. Саме на ці роки припадає вихід в світ значної кількості радянських видань присвячених темі ОУН та УПА²², загалом, мова йде про праці В. Засанського²³, Ю. Мельничука²⁴, М. Терлиці²⁵, Б. Василевича²⁶, «щиросердечні» зізнання колишніх учасників підпілля ОУН²⁷. Видання 70-х – 80-х рр. ХХ ст. не принесли кардинально нічого нового в концепцію радянської історичної науки у контексті висвітлення та дослідження історії УПА і ОУН, а стали продовженням історіографічної традиції попередніх десятиліть.

Таким чином, характерною рисою радянської історіографії була її ідеологічна спрямованість, яка рідко підкріплювалась історичним фактажем, і була здебільшого призначена для формування негативного образу учасників українського визвольного руху в суспільній думці.

Третій етап (1991 – по наш час). Після здобуття Україною державної незалежності відбувся справжній історіографічний вибух в напрямку дослідження теми українського визвольного руху. Закономірно, що в цей час незаангажовані радянською ідеологією науковці даного етапу спрямували більшість свого дослідницького таланту й енергії не на розкриття певних важливих тем, таких як діяльність старшинських і підстаршинських шкіл УПА, а зосередились на спростуванні радянських кліше та ідеологем стосовно українського визвольного руху.

Властиво, даний етап став в українській історіографії часом переоцінки ролі і місця ОУН і УПА. Його характерною ознакою стало об'єднання наукових напрацювань української історіографії із Заходу²⁸ з новими роботами українських істориків із радянської історичної й архівознавчої школи, багато дослідників якої пройшли власну світоглядну трансформацію й зміну дослідницьких підходів в перші роки незалежності. Насамперед мова йде про таких науковців, як Ю. Киричук²⁹, А. Кентій³⁰, М. Вегеш, І. Король³¹ та ін.

Проте на думку І. Патриляка, в перші роки незалежності з'явилася серія публікацій, які наче протиставлялися колишнім радянським історичним трактуванням. «На жаль, дані автори в якості компенсатора відкидали будь-який негатив діяльності ОУН і УПА й виводили свої висновки явища до позитивного абсолюту, це насамперед праці таких постатей, як О. Багана, В. Іванишина, П. Дужого»³². Ймовірно, пояснюється тим, що дані роботи писались в пострадянський період, тому, взявши за основу роботи істориків-учасників руху та ідеологів українського націоналізму – М. Лебеда, Я. Стецька, С. Бандери і Д. Донцова, ці праці радше нагадують інформаційно-просвітницьку літературу, а не суто наукові історичні доробки³³.

Окрім узагальнюючих робіт, в 90-ті роки ХХ ст. почали виходити дослідження окремих аспектів діяльності ОУН і УПА, зокрема, у працях В. Сідака, В. Степанкова³⁴ розкриваються питання діяльності і функціонування СБ ОУН, які крім суто наукового, мають і практичне застосування для складання курсу лекцій і навчальних програм новостворюваної в ті часи СБУ та інших спеціальних служб незалежної України.

Поруч з друком та розповсюдженням історичних робіт і напрацювань, що були написані в середовищі української діаспори у попередні десятиліття існування біполярного світу, в напрямку нашої теми вирізняється спектр досліджень П. Содоль³⁵, який один з перших здійснив наукову спробу каталогізації і створення реєстру старшинського складу Української повстанської армії³⁶. Окремо П. Содоль досліджував тему старшинських кадрів УПА, в контексті якої розглядав питання діяльності старшинських шкіл³⁷.

Загалом, в 90-ті рр. починається вивчення діяльності ОУН і УПА як на макро-, так і на мікрорівнях у статтях до наукових збірників: О. Лисенка³⁸, О. Мороза³⁹, в статтях в збірниках матеріалів наукових конференцій авторства А. Жуківського⁴⁰, В. Мороко⁴¹, та інших. В даний час у літописах журнальних статей вийшли друком наукові напрацювання П. Дужого⁴², І. Біласа⁴³, А. Бриштена⁴⁴, Г. Дем'яна⁴⁵, В. Косика⁴⁶, А. Бедрія⁴⁷, Я. Росоли⁴⁸, А. Русначенка⁴⁹ книги А. Чайковського⁵⁰, В. Клокова⁵¹, Я. Дашкевича⁵², Б. Якимовича⁵³, що присвячені різним сферам

вивчення історії ОУН і УПА: від протистояння радянських партизан з Українським визвольним рухом до переліку найбільших битв і боїв УПА, і від біографічних досліджень окремих постатей до аналізу керівного складу УПА і ОУН в часи Другої світової війни. Окрім того, розвиваючи загальну тему ОУН і УПА, автори не могли оминати знакових історичних постатей, які стали символами українського визвольного руху⁵⁴.

Проте мусимо констатувати, що серед праць тих часів немає синтетичних наукових робіт, присвячених дослідженню діяльності старшинських чи підстаршинських шкіл УПА.

Друга половина 1990-х – початок 2000-х рр. в українській історичній науці у напрямку дослідження ОУН і УПА пройшла під знаком робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА під головуванням С. Кульчицького. До авторського колективу підсумкового документа робочої групи при Урядовій комісії увійшли: О. Веселова⁵⁵, О. Вовк⁵⁶, Є. Горбуров⁵⁷, Л. Гриневич⁵⁸, В. Дзьобак⁵⁹, С. Здіорук⁶⁰, І. Льюшин⁶¹, Г. Касьянов⁶², А. Кентій, С. Кокін, С. Кульчицький, О. Лисенко, О. Марущенко⁶³, В. Нікольський⁶⁴, Г. Папакін⁶⁵, І. Патриляк⁶⁶, О. Стельмах⁶⁷, Ю. Шаповал⁶⁸, М. Шитюк та З. Яцишин. В результаті роботи даної Урядової комісії з 1998 р. по 2004 р. було опубліковано 28 книг загальним обсягом 5819 с. (293,8 друк. арк.), у яких висвітлюються «білі плями» історії діяльності ОУН і УПА. Та попри високий фаховий рівень роботи Урядової комісії, питання старшинського й підстаршинського вишколу у військових школах УПА, здебільшого, залишилось поза окремою увагою дослідників зі складу авторського колективу.

Загалом, за останні п'ятнадцять років в Україні вийшла значна кількість наукових статей, наукових публікацій, монографій з різних питань історії діяльності українського визвольного руху. Мова йде про роботи В. Сергійчука, О. Зайцева⁶⁹, В. В'ятровича⁷⁰, Р. Забілого⁷¹, М. Посівнича⁷², Д. Веденєєва⁷³, В. Ковальчука⁷⁴, О. Іщука⁷⁵, В. Манзуренка⁷⁶, О. Парірі⁷⁷, І. Андрухів, А. Француза⁷⁸ та інших.

Проте, в загальному аналізі, доводиться вкотре констатувати, що попри широкий спектр і направленість тем дослідницьких робіт питання командирського вишколу в УПА так і не стало предметом вивчення в історичній науці, окрім праць І. Патриляка, який один з перших звернув увагу на цю недосліджену сторінку в історії Української повстанської армії. В 2004 і 2005 рр. вийшли його статті⁷⁹, які не лише чи не вперше в науковій історіографії були присвячені історії діяльності старшинських й підстаршинських шкіл Української повстанської армії, а й розкривали окремі важливі аспекти військових навчальних інституцій УПА, зокрема, їхній побут⁸⁰, питання особового складу⁸¹ та інші проблеми підготовки курсантів⁸². Однак лише науковими статтями заповнення історіографічного вакууму з питання старшинської підготовки в УПА дослідник не обмежився. У своїй монографії «Встань і борись! Слухай і вір...» Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939–1960 рр., автор зумів зібрати, детально опрацювати, проаналізувати й видати в одній монографії історію діяльності всього українського збройного підпілля більш ніж за двадцять років боротьби. Поряд з розлогим викладом історії українського визвольного руху середини ХХ століття, І. Патриляк подає широкі та інформативні дані про старшинський та підстаршинський вишкіл в УПА⁸³.

Проте надалі тема нашого дослідження так і не стала темою подальших досліджень, за виключенням наукових статей В. Тимківа⁸⁴ та І. Омельченка⁸⁵.

Найвідомішим автором зарубіжної історіографії є американський проф. Дж. Армстронга, робота якого «Український націоналізм 1939 – 1945» стала першою спробою створення узагальнюючої праці з історії українського визвольного руху в період Другої світової війни в англomовному світі. Праця виявилась настільки фаховою і вдалою, що пережила п'ять видань, щоправда досі не вийшов її український переклад⁸⁶. В цей ж час, діяльність українського визвольного руху зацікавила аргентинського дослідника Е. Мартінеса Кодо, який видав низку наукових статей і кілька синтетичних праць іспанською мовою, присвячених діяльності УПА і ОУН⁸⁷. В контексті нашої теми для нас вкрай актуальна його монографія під назвою «Повстанці за залізною завісою» (*Guerrillas tras la Cortina de hierro*) 1966 р.⁸⁸.

Опрацювання теми ОУН і УПА активізувалось в США і на Заході, зокрема, лише після здобуття Україною державної незалежності, але вже в зовсім іншому ключі, пов'язаному із обґрунтування ідеї, що український визвольний рух мав б бути визнаний частиною загальноєвропейського ультраправого реакціонізму середини ХХ ст. Мова йде про роботи П. Химки⁸⁹, В. Ільге⁹⁰, М. Царинника, К. Беркгоффа⁹¹, Ф. Брудера⁹² та ін.

Таким чином, американська і західна історіографія теми ОУН і УПА, за окремими виключеннями, сконцентрувалась на вивченні ідеологічно-політичних аспектів в діяльності українського визвольного руху⁹³.

Польська історіографія українського визвольного руху, яку доцільно ділити на два основні періоди (часів ПНР і сучасної незалежної Польщі), за роки від виходу перших праць з даної теми в 50–60-х рр.⁹⁴ ХХ ст. (Я. Чапля⁹⁵, І. Блюм⁹⁶, Г. Домінічак⁹⁷ та ін.) перетворилась в одну з найоб'ємніших за кількістю робіт і авторів у напрямку досліджень тематики ОУН і УПА.

У 1973 р. в ПНР вийшла друком книга А. Щесняка і В. Шоти. Не дивлячись на тенденційну назву «Дорога в нікуди. Діяльність Організації українських націоналістів і її ліквідація в Польщі»⁹⁸, й з однозначними негативними висновками стосовно ролі ОУН і УПА в історії, робота стала одним з найкращих наукових напрацювань з теми історії українського визвольного руху за «залізною завісою»⁹⁹.

Після розпаду соціалістичного блоку, польська історіографія дослідження історії ОУН і УПА розділилась на кілька різних у своїх висновках груп авторів: від правих, до ліберальних¹⁰⁰. Ліберальний напрямок польської історіографії не відкидає «базових» постулатів першої групи авторів, зокрема, про теорію геноциду польського населення підрозділами УПА, але й визнає прорахунки тодішнього польського керівництва в українському питанні і критично ставиться до польсько-українського конфлікту в часи Другої світової війни й післявоєнні роки. Мова йде про роботи Г. Мотики¹⁰¹, Р. Тожецького, Г. Мазура, Р. Висоцького, А. Айненкеля та ін. Поруч з поміркованими авторами вирізняються праці польських істориків, яких умовно можна охарактеризувати, як «проукраїнських». Вони акцентують не лише на польських жертвах, але й приділяють певну увагу українським втратам, зокрема, і внаслідок операції «Вісла»: Є. Місило, Р. Дрозд, М. Савіцький.

Основним предметом вивчення історії діяльності УПА в словацькій історіографії є рейди відділів Української повстанської армії в 1945–1947 рр. Хоча сама тема українського визвольного руху була піднята в колишній Чехословаччині ще в 1960-х рр. й не вирізнялась в своїй методології чи підходах від радянської або тогочасної польської історіографії. Доводиться констатувати, що окрім праць словацького дослідника М. Шмігеля¹⁰², в Словаччині і Чехії так і не створився окремий історіографічний напрямок вивчення нашого об'єкту, а, тим більше, предмету.

Російська і білоруська історіографії теми ОУН і УПА довгий час не розвивались, перебуваючи в полоні радянських кліше, а російські автори впродовж 1990-х й надалі використовували доробки часів СРСР¹⁰³, суттєво не переосмислюючи й не відкидаючи старих кон'юнктурних концепцій¹⁰⁴. Лише на початку і впродовж 2000-х рр. в Росії і Білорусі почали виходити нові концептуальні наукові книги, які давали історичний фактаж своїм читачам. Яскравим прикладом серед цих небагатьох напрацювань є роботи петербурзького історика А. Гогуна¹⁰⁵ і мінського дослідника С. Ткаченка¹⁰⁶. Головним підходом в даних роботах був відхід від радянського кліше бачення історії ОУН і УПА з вдалим поєднанням нових наукових методів дослідження. Завдання, які ставили перед собою дослідники полягали у створенні нових синтетичних робіт, які б інформаційно доносили до російськомовного читача фактологічний багаж. По нашій темі обидва дослідника коротко описують діяльність старшинських і підстаршинських шкіл УПА, проте окремо не виділяють дане питання. В контексті розгляду історіографії також є актуальною робота білоруського історика С. Демидова, який захистив у Львові свою дисертацію із історіографії ОУН і УПА¹⁰⁷.

Загалом, основним напрямком дослідження іноземної історіографії в тематиці українсько-го визвольного руху серед. ХХ ст. стало або створення загальних ознайомчих праць англійською, іспанською, польською, російською мовами, або ж написання вузько тематичних робіт, що були дотичні до іноземних національних історій, як у випадку з польською, словацькою і російською історіографіями. Тому, закономірно, що тема нашого дослідження так і не увійшла у сферу наукового інтересу зарубіжних колег.

Таким чином, історія діяльності старшинських і підстаршинських шкіл Української повстанської армії в 1943 – 1946 рр. не знайшла свого належного висвітлення в розмірах синтетичної праці як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. Окрім статей і окремого розділу в монографії І. Патриляка та в статтях В. Тимківа, І. Омельченка, роботах, присвячених командирським кадрам УПА П. Содоля, робіт Р. Забілого, стислих згадках в книгах П. Мірчука, С. Ткаченка та деяких інших авторів, актуальна тема військової підготовки майбутніх старшин і підстаршин УПА досі залишається нерозкритою на рівні окремого дослідження.

¹ Мірчук П. Українська повстанська армія, 1942–1952. – Мюнхен, 1953. – 319 с.

² Шанковський Л. У.П.А. та її підпільна література. – Філадельфія, 1952. – 19 с.

³ Гордієнко М. З волинських і подільських рейдів УПА (із дії УПА – Північ 1943–44). – Торонто, 1959. – 160 с.

- ⁴ Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. – Чикаго, 1964. – 143 с.
- ⁵ Книш З. Устрій Організації Українських націоналістів у 1939–1941 роках: Порівняльна студія. – Вінніпег: Буенос-Айрес, 1952. – 163 с.
- ⁶ Полтава П. Збірник підпільних писань. – Мюнхен, 1959. – 297 с.
- ⁷ Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУН (з) і ЗЧ ОУН: причинок до історії українського націоналістичного руху. – Нью-Йорк – Торонто, 1962 – 116 с.
- ⁸ Tys-Krokhmaluk Y. UPA Warfare in Ukraine. – New York, 1972. – 449 p.
- ⁹ Мудрик-Мечник С. У боротьбі проти московської агентури. – Мюнхен, 1981.
- ¹⁰ Гришко В. Правда говорить сама за себе: ще одна відповідь советським фальшивкам. – Б. м., 1960. – 41 с.
- ¹¹ Лисяк-Рудницький І. Український визвольний рух під час другої світової війни. Історичні есе. – У 2 т. Т. 2. – К., 1994. – С. 269.
- ¹² Про активну боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками і українсько-німецькими націоналістами. Звернення до населення західних областей України Верховної Ради УРСР 27 листопада 1945 р. – К., 1945. – 32 с.
- ¹³ Францев Ю. Націоналізм – зброя імперіалістичної реакції. – К., 1948. – 22 с.
- ¹⁴ Варецький В. Українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги українського народу: Стеногр. публ. лекції. – К., – 1952. – 44 с.
- ¹⁵ Мануїльський Д. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини: Доп. на нараді учителів західних областей України 6 січня 1945 р. – К., 1945. – 24 с.
- ¹⁶ Знищити український націоналізм на теоретичному фронті: Зб. Ст. / Всеукраїнська асоціація марксо-ленінських наук. – досл. Ін.-тів ВУАМЛІН / – Харків, 1934. – Вип. I. – 159 с.
- ¹⁷ Беляев В. Я обвиняю! / Предисл. В. Артаматского. – М., 1984. – 2-е изд., доп. – 224 с.
- ¹⁸ Беляев В., Рудницький М. Під чужими прапорами. Памфлети. – К., 1956. – 245 с.
- ¹⁹ Войтко В. Найманці і прислужники імперіалізму. – К., 1955. – 80 с.
- ²⁰ Маланчук В. Історія однієї зради. – Львів. 1958. – 71 с.
- ²¹ Львівський Т. Лицарі зради і шахрайства [Про реакційних українських емігрантів] // Жовтень. – 1958. – № 7. – С. 102–112.
- ²² Ті, що канули в пітьму: Оповідання, нариси, памфлети, статті (злочини ОУН). – Львів, 1964. – 272 с.
- ²³ Засанський В., Петро І. За чужим возом. (Про підступну діяльність і запроданство українських буржуазних націоналістів). – К., 1967. – 11 с.
- ²⁴ Мельничук Ю. Коли кров холоне в жилах. Нариси – памфлети. – К., 1960. – 167 с.
- ²⁵ Терлиця М. Правнуки погані. Українські націоналісти в Канаді. – К., 1960. – 306 с.
- ²⁶ Василевич Б. Документи викривають [Співробітництво оунівців з фашистами] // Жовтень. – 1966. – № 7. – С. 41–44.
- ²⁷ Яременко М., Жилавий І. Стефюк Ю. На світлу дорогу: [Звернення колишніх оунівців до членів ОУН та до всіх українців на чужині]. – Львів, 1962. – 48 с.
- ²⁸ Галамайс П. Боротьба за визволення України, 1929–1989. – Львів, 1993. – 343 с. – Репр. вид.: Галамайс. П. Боротьба за визволення України, 1929 – 1989. – Торонто; Нью-Йорк, 1991. – 340 с.
- ²⁹ Киричук Ю. Історія УПА. – Т. 1: Ред. – вид. від. упор. по пресі, 1991. – 67 с.; Киричук Ю. Історія УПА Т. 2. – Тернопіль, 1991. – 55 с.
- ³⁰ Кентій А. Українська повстанська армія (1946–1956). – К., 1999.; Кентій А. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні. 1946–1956. – К., 1999; Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів (1941–1942 рр.). – К., 1999. – 202 с.
- ³¹ Вегеш М., Король І. Біля джерел Повстанської Армії: Іст. нарис. – Ужгород, – 1996. – 51 с.
- ³² Патриляк І. Сучасна вітчизняна історіографія ОУН і УПА як дзеркало суспільного ставлення до проблеми українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка – К., 2005 – № 77–79 – С. 29 – 31.
- ³³ Там само. – С. 29 – 31.
- ³⁴ Сідак В., Степанков В. З історії української розвідки та контррозвідки. – К., 1994. – 401 с.
- ³⁵ Sodol P. UPA: They Fought Hitler and Stalin: A Brief Overview of Military aspects from the History of the Ukrainian Insurgent Army, 1942–1949. – New York, 1987.

- ³⁶ Содоль П. Українська повстанська армія, 1943–1949: Довідник. Т. 1–2, Нью-Йорк, 1994–95.; Содоль П. Реєстр старшин УПА, провідників ОУН та членів УГВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forum.ottawa.litopys.org/documents/dos0203_u.htm
- ³⁷ Содоль П. Старшинські кадри УПА // Український визвольний рух. – № 3. – Львів, 2004. – С. 235–245.
- ³⁸ Лисенко О. Українська Повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Муковський І., Лисенко О. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни. За ред. В. Конашевича. – К., 1997. – С. 405–434.
- ³⁹ Мороз О. Специфіка функціонального призначення української національної військової преси у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) // Зб. Праць. Науково-дослідний центр періодики. – Львів, 1994. Вип. 1. – С. 68–79.
- ⁴⁰ Жуківський А. Як творилась Українська Повстанська армія // Українська Повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матеріали. Всеукр. наук. конф., Київ, 25–26 серпня 1992 р. – К., 1993. – С. 51–67.
- ⁴¹ Мороко В. Євреї і ОУН-УПА // 1-е Запорожские чтения «Еврейское население юга Украины»: Докл. и сообщ., Запорожье, 29–30 мая 1997 г. – Запорожье, 1997. – С. 134–137.
- ⁴² Дужий П. [Михайло Сорока] Велетень із сузір'я нації. // Державність. – 1991. – № 3. – С. 3–6.
- ⁴³ Білас І. Радянський партизанський рух проти ОУН-УПА // Військо України. – 1992. – № 2–3. – С. 66–69.
- ⁴⁴ Бриштен А. УПА в обороні білоруського народу // Державність. – 1992. – № 3. – С. 71–72.
- ⁴⁵ Дем'ян Г. Командир Хомиського тактичного відтинку УПА // Державність. – 1992. – № 3. – С. 47–50.
- ⁴⁶ Косик В. Історична роля ОУН – УПА в боротьбі за українську державу // Визвольний шлях. – 1992. – № 4. – С. 557–566.; Косик В. Українська Повстанська армія // Визвольний шлях. – 1992. – № 10. – С. 1156–1166; № 11. – С. 1283–1296.
- ⁴⁷ Бедрій А. 200 найбільших переможних битв і боїв УПА // Визвольний шлях. – 1994. – № 5. – С. 528–537; № 6. – С. 658 – 664; Бедрій А. Борець і мученик за Україну д-р Володимир Горбовий. – Дрогобич, 1995. – 87 С.
- ⁴⁸ Росола Я. Полковник [УПА] Олекса Гасин – національний герой України (1907–1949) // Писанка. – 1994. – № 3. – С. 21–22.
- ⁴⁹ Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. – К., 2002. – 511 с.
- ⁵⁰ Чайковський А. С. Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр. мовою документів, очима істориків). – К., 1994. – 255 с.
- ⁵¹ Клоков В. О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против оккупантов на Украине (1941–1944 г.). – К., 1994. – 75 с.
- ⁵² Історія українського війська. За ред. Я. Дашкевича. – Львів, 1996. – 840 с.
- ⁵³ Якимович Б. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів, 1996. – 359 с.
- ⁵⁴ Євген Коновалець (1891–1938): Реком. бібліограф. Показчик літ-ри. Укл. Л. С. Рудик, О. Сапіга; Ред. Л. М. Торещенко. – Львів, 1994. – 8 с.
- ⁵⁵ Національне примирення чи конфронтація? Збірник документів. Автор передмови та упорядник О. Веселова. – К., 1999. – 543 с.
- ⁵⁶ Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. Анотований показчик фондів УПА (1942–1946). – Вип. 1. Автор передмови Г. Папакін; упорядники: Г. Папакін, О. Вовк, З. Яцишин. – К., 1999. – 60 с.
- ⁵⁷ Горбуров Є., Шитюк М. Суспільно-політична та бойова діяльність націоналістичного підпілля Півдня України в роки німецько-румунської окупації. – К., 2003. – 57 с.
- ⁵⁸ Протистояння. Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. 1996–1998 рр. / Автор передмови та упорядник Л. Гриневич. – К., 1999. – 406 с.
- ⁵⁹ Дзьобак В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941–1944 рр.) – К., 2002. – 261 с.
- ⁶⁰ Здіорук С., Гриневич Л., Здіорук О. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.) – К., 1999.
- ⁶¹ Ільющин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. – К., 2001. – 289 с.; Ільющин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 313 с.

- ⁶² Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд. – К., 2003. – 253 с.
- ⁶³ Лисенко О., Марущенко О. Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. Бібліографічний покажчик публікацій 1998–2002 років. – К., 2002. – 202 с.; Лисенко О., Марущенко О. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни. Бібліографічний покажчик. – К.-Івано-Франківськ., 2003. – 124 с.
- ⁶⁴ Нікольський В. Підпілля ОУН(Б) у Донбасі. – К., 2001. – 179 с.
- ⁶⁵ Фонди з історії Української повстанської армії у державних архівосховищах України (1941–1957 рр.). – Вип. 2: Анотований покажчик фондів партійних органів УРСР у яких відбулася боротьба з УПА. / Автор передмови та упорядник Г. Папакін. – К., 2000. – 129 с.
- ⁶⁶ Патриляк І. Військова діяльність ОУН (Б) у 1940–1942 роках. – К., 2004. – 598 с.
- ⁶⁷ Здіорук (Стельмах) О. «Літопис УПА»: час, події, джерела: Джерелознавча достовірність та інформаційна цінність багатотомного видання «Літопис УПА». – К., 2000. – 142 с.
- ⁶⁸ Шаповал Ю. А. ОУН і УПА на терені Польщі (1944–1947 рр.). – К., 2000. – 332 с.
- ⁶⁹ Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки). / За заг. ред. О. Зайцева. – Львів, 2011.
- ⁷⁰ В. В'ятрович, Р. Забілий, І. Дерев'яний, П. Содоль. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. – Львів, 2008. – 352 с.
- ⁷¹ Забілий Р. Протистояння УПА і польського підпілля на Волині в 1943 році в контексті повстанської війни // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 24: Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин / [гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк, Олександра Стасюк]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2014. – С. 211–218.
- ⁷² Посівнич М. Життя на тлі історії ОУН: Білас і Данилишин. – Львів, 2012. – 172 с., іл.
- ⁷³ Спеціальні служби в історії Української держави. Навчально-методичний посібник – К., 2003. – 60 с. (у співавт. з В. Букіним).
- ⁷⁴ Ковальчук В. Діяльність ОУН (б) і Запілля УПА на Волині і Південному Поліссі (1941–1944 рр.) – К.-Львів, 2006. – 497 с.
- ⁷⁵ Іщук О., Ніколаєва Н. Ставлення українського населення до діяльності ОУН і УПА у 1943–1955 рр. // Український визвольний рух. – Зб. № 11. – С. 167–210.
- ⁷⁶ Манзуренко В. Роман Шухевич у створенні нагородної системи УПА // Український визвольний рух. – Зб. № 10. – Львів, 2008. – С. 267–288.
- ⁷⁷ Пагіря О. Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939–1945). Видавництво «Літопис УПА», серія Бібліотека, т. 12. – Торонто-Львів., 2014. – 581 с.
- ⁷⁸ Андрухів І., А. Француз Станіславщина двадцять буремних літ (1939–1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – Рівне; Івано-Франківськ., 2001. – 288 с.
- ⁷⁹ Патриляк І. Старшинські й підстаршинські школи УПА в 1943–1944 рр. // Визвольний шлях. – № 4. – 2004. – С. 92–106; № 5. – 2004. – С. 79–90.
- ⁸⁰ Патриляк І. «Щоденний хліб» курсантів УПА: житлове, матеріально-технічне, продовольче та медичне забезпечення старшинських і підстаршинських шкіл УПА (1943–1944 рр.) // Український визвольний рух. – Зб. 3. – Львів, 2004. – С. 246–260.
- ⁸¹ Патриляк І. Курсанти командирських шкіл УПА в 1943–1944 рр. (вік, освіта, соціальне походження, озброєння, харчове та матеріально-технічне забезпечення). // Сторінки воєнної історії України. Зб. наукових статей. – Вип. 8. – Ч. 2. – К., 2004. – С. 86–94.
- ⁸² Патриляк І. Підготовка старшин та підстаршин у військових школах УПА // Укр. іст. журнал. – № 3. – К., 2005. – С. 61–83.
- ⁸³ Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...» Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939 – 1960 рр. – Львів, 2012. – 591 с.
- ⁸⁴ Тимків В. Початки організації військового вишколу УПА на Прикарпатті (червень – грудень 1943 р.) // Галичина. – С. 118–122.
- ⁸⁵ Омельченко І. Вишкіл старшинського (підстаршинського) складу Української повстанської армії (1943–1944 рр.) // Вісник Прикарпатського університету ім. І. Франка. – Львів, 2017. – С. 89–103.
- ⁸⁶ Armstrong J. Ukrainian nationalism. Englewood – Colorado, 1990. – 371 p.

- ⁸⁷ Martínez Codó E. La Resistencia en Ucrania. – Buenos Aires, 1964.
- ⁸⁸ Martínez Codó E. Guerrillas tras la Cortina de hierro. – Buenos Aires, 1966.
- ⁸⁹ Himka J.-P. War Criminality: A Blank Spot in the Collective Memory of the Ukrainian Diaspora // Space of identity. – 2005. – Vol. 5, № 1. – P. 17.
- ⁹⁰ Їльге В. Змагання жертв // Критика. – 2006. – Ч. 5. – С. 29–31.
- ⁹¹ Berkhoff K., Carynyk M. The Organization of Ukrainian Nationalists and Its Attitude toward Germans and Jews: Iaroslav Stets'ko's 1941 Zhyttiepyis // Harvard Ukrainian Studies. – 1999. – XIII (3/4). – P. 149–184.
- ⁹² Bruder F. Den ukrainischen Staat erkämpfen oder sterben! Die Organisation ukrainischer Nationalisten (OUN) 1928–1948. – Berlin, 2007. – 299 p.
- ⁹³ Примаченко Я. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. – К., 2010. – 182 с.
- ⁹⁴ Gerhard J. Dalsze szczegóły walk z bandami UPA i WiN na południowo wschodnim obszarze Polski / Jan. Gerhard // WPH. 1959. – Nr. 4. – S. 304–335.
- ⁹⁵ Jan Czapla Walka z OUN-UPA w latach 1944–1947 (Kureń «Żeleźniaka») Z walk przeciwko zbrojnemu podziemi, pod red. M. Turlejskiej. – Warszawa 1966. – S. 359–424.
- ⁹⁶ Blum I. Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945–1948. – Warszawa, 1966. – S. 72–112.
- ⁹⁷ Dominiczak H. Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948. – Warszawa, 1971. – 384 s.
- ⁹⁸ Szczesniak A. Szota W. Droga do nikad: Działalność OUN i jej likwidacja w Polsce. – Warszawa, 1973. – 587 s.
- ⁹⁹ Prus E. Atamania UPA. Tragedia kresów. – Warszawa, 1988. – 283 s.
- ¹⁰⁰ Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004. Pod red. B. Grotta. – Warszawa, 2004. – 368 s.
- ¹⁰¹ Motyka G. Ukraińska partyzantka, 1942–1960: Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. – Warszawa, 2006.
- ¹⁰² Šmigel' M. Banderovci na Slovensku (1945–1947). – Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2007. – 196 s.
- ¹⁰³ Семиряга М. Коллаборационизм. Природа, типология и проявление в годы Второй мировой войны. – М., 2000 – 863 с.
- ¹⁰⁴ Борисенко Ю., Горелов Н. Крыса в пасти удава. «Украинская держава» на львовском Рынке // Родина. – 2003. – № 2. – С. 96–99.
- ¹⁰⁵ Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. – СПб., 2004. – 416 с.; Гогун А. Деятельность вооружённых националистических формирований на территории западных областей УССР (1943–1949). Дисс. ... канд. ист. наук. – СПб., 2005. – 116 с.; Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944. 2-е изд., испр. и доп. – М., 2012. – С. 132–157.
- ¹⁰⁶ Ткаченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы. – Мн., 2000. – 512 с.
- ¹⁰⁷ Демидов С. Історіографія історії Української повстанської армії. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2004. – 17 с.

Статья посвящена изучению историографии темы истории деятельности старшинских (офицерских) и подстаршинских (сержантских) школ Украинской повстанческой армии (УПА). Благодаря привлечению значительного историографического массива по истории украинского освободительного движения, автор смог определить особенности освещения вопроса подготовки командирских кадров УПА в советской, современной украинской, польской, русской, словацкой историографии.

Ключевые слова: украинское освободительное движение, офицерские школы УПА, сержантские школы УПА, историография.

In this study the author has investigated the historiography aspect of the history of the activities of Officers' and Sergeants' Schools of the Ukrainian Insurgent Army (UIA). The researcher conducted an analysis of a large number of scientific works of the history of the Ukrainian liberation movement in the XX cent. (in the context of the UIA' commander schools). The author has researched works of Ukrainian and foreign scholars for the full disclosure of the topic.

Keywords: Ukrainian liberation movement, Officers' and Sergeants' Schools of the Ukrainian Insurgent Army, historiography.